

nutsbedrijven de productie van gas en electriciteit hadden moeten inkrimpen. Aan particuliere gebruikers werd dagelijks slechts gedurende bepaalde uren gas geleverd; het verbruik van gas en electriciteit was bovendien strikt gerantsoeneerd – wie de rantsoenen veelvuldig overschreed, werd van de toevoer afgesneden.

Ernstige moeilijkheden waren ontstaan op de vervoerssector. De Duitsers hadden grote aantallen personen- en vrachtauto's gevorderd en wat nog mocht rijden (hoogstens enkele duizenden personenauto's en misschien 15 000 tot 20 000 vrachtauto's), reed in de regel op pers- of leidinggas of met een met anthraciet, hout of zelfs turf gestookte gas-generator. Lekke banden kwamen vaak voor. Het meeste interlokale vervoer vond via de spoorwegen plaats – de passagierstreinen (de dienst was ingekrompen) waren meestal propvol; hetzelfde gold voor de in de steden nog rijdende trams en voor de schaarse autobussen. Die volte was vooral gevolg van het feit dat meer dan de helft, misschien wel tweederde, van alle fietsbezitters hun fiets niet langer konden gebruiken bij gebrek aan fietsbanden.¹

Ook de agrarische productie was gedaald: in de lente van '44 wellicht tot drie-vierde van het vooroorlogse peil en daarvan moest ongeveer een tiende (wat fruit en groente betrof: de helft) aan de *Wehrmacht* en aan Duitsland geleverd worden. Vrijwel alle levensmiddelen waren slechts 'op de bon' verkrijgbaar – voor die bonnen werd gezorgd door het Centraal Distributiekantoor en zij werden uitgereikt door gemeentelijke distributiediensten waarbij in den lande twaalfduizend krachten in vaste dienst waren. De rantsoenen werden op voorstel van het door ir. S. L. Louwes met grote bekwaamheid geleide rijksbureau voor de voedselvoorziening in oorlogstijd door de bezetter vastgesteld. Op papier had elke z.g. normaalverbruiker in de zomer van '44 recht op levensmiddelen met een calorische waarde van ca. 1 700 per dag (een mager rantsoen maar men kon er mee in leven blijven) – in werkelijkheid kon wie er het geld voor had, zich méér aanschaffen. De zwarte handel had, alle bestrijding door de Duitse autoriteiten en de Nederlandse overheid ten spijt, een enorme omvang aangenomen – van de agrarische productie werd in de zomer van '44 misschien wel een kwart niet via de officiële kanalen verhandeld. Een groot deel van de bevolking was evenwel financieel niet in staat, zich op de zwarte markt levensmiddelen aan te schaffen; gemid-

¹ Onder diegenen die nog wel bruikbare banden bezaten, waren er bovendien niet weinigen die hun fiets hadden verborgen of zelfs geheel gedemonteerd teneinde er in elk geval na de bevrijding over te kunnen beschikken.